

Egy reformkori család a magyar irodalomban

Egy, a reformkorban ismertté lett nemesi család történetét követjük, három nemzedéken át. A harmadik nemzedék tagjai polgárokként és a nyilvánosság embereiként szereztek nevet maguknak a magyar irodalomban. Sorsuk párhuzamos volt a társadalom fejlődésével és összefonódott a hazai történelemmel. Változásai és viharai az ő életüket is alakították, felemelték és porba sújtották őket. Az 1849 utáni próbatételeket alkatuk szerint állták. Volt köztük, akit elsodort a vihar, de volt olyan is, aki újrakezdte az ötvenes években. Választott példánk a Turóc megyéből indult Vachott család. Rajtuk keresztül a 19. századi magyar társadalom polgárosodásának egy korjellemző szeletét vizsgáljuk. Először a legidősebb gyermek, Kornélia sorsát mutatjuk be, majd öccsét, Sándorét, végül a legfiatalabbát, Imrét.

Az 1820-as évektől már láthatókká lettek a hazai társadalmat alakító változások. Ez időtől kezdve indult nagyobb erővel a polgárosodás és azzal párhuzamosan erősödött a magyarországi nemzetiségek, különösen a németség spontán asszimilálódása. Az utóbbi kérdéssel Pukánszky Béla foglalkozott, több munkájában is. A folyamatot a magyar reformok vonzerejével, a liberalizmus terjedésével magyarázta. Igaza van, megállapításai azonban nemcsak a hazai németségre vonatkoznak, hanem az ország mindazon családjára, akik több száz évre vezethetik vissza magyar nemességüket, de az ország közepétől távol, idegen ajkú közegben élve, nyelvük kopni kezdett és szokásaikban is idomultak környezetükhöz. Így történhetett a Vachott családdal, amely IV. Bélától kapta nemességét, és Turóc vármegyében élve több nyelvet használt. Az első Vachott, aki birtokáról, Vachottfalváról délebbre, városba költözött, Sándor volt, Zólyom városának bírója. Róla csak annyit tudunk, hogy a város tekintélyes polgára fiát, Imrét, aki 1782-ben született, tudatosan küldte jogot tanulni a színmagyar városba, Debrecenbe. A fiú a joggyakorlatot már Pesten végezte. Miután kitűnően fejezte be tanulmányait, az Esterházy család uradalmi ügyésze lett Gyöngyösön, a „palóc” kereskedő városban. A szorosabb rokoni kapcsolatokat még tartották a felvidéki rokonokkal. Fia, az 1820-ban született Vahot Imre írja visszaemlékezéseiben, hogy az apai házat gyakran látogatták a Turóc és Zólyom megyei atyafiak, akik „nem értettek magyarul,

diák és német nyelven parlíroztak”, és a jó magyar ételekért cserébe kedveskedve túrot, sajtot, borovicskát hoztak.¹

Vachott Imre, az apa a század első évtizedében kerülhetett a lüktető és bőséget mutató Gyöngyösre, ahol jólétben, köztekintélynek örvendő volt. Szigorú, becsületes, pedáns, kötelességeit teljesítő, azt másoktól is elváró, demokratikusan gondolkodó ügyész volt, aki szívvel-lélekkel dolgozott az uradalomért. 1813-ban nősült, felesége, Hercsúth Zsuzsanna hasonló családi háttérrel rendelkezett. A nemes Hercsúth család is az ország északi vidékéről került Pest megyébe birtokosnak, a Vachottfalvával szomszédos Kossuthfalváról. (Vachott Imrené édesanyja Kossuth Lajos apjának, Lászlónak testvére.) A Hercsúth szülőknek szép nagy házuk volt Gyöngyösön, ahol később Vachott Imre családjával lakott. Hercsúth Zsuzsanna kelengyjének, ékszereinek, ezüstdíszjainak jegyzékéből arra következtethetünk, hogy ő is jó anyagi körülmények közt nevelkedett. Vachott Imre és családja életét fiatalon szerzett tüdőbaja keserítette. Vele is az történt, mint sok, a jó levegőjű, hegyes Felvidékről jött fiúval, akik a poros, fertőzött városokban hamar megbetegedtek. A Vachott házaspár első két gyermeke korán elhalt. Ezután született 1817-ben Kornélia, majd 1818. november 17-én Sándor, 1820. február 25-én pedig Imre. Késői gyermekként látta meg a napvilágot 1829 májusában Zsanetka, mindössze egy évet élt. (Vachott Imre meg sem említi őt *Emlékezéseiben*.) A gyöngyösi évek felejthetetlenek maradtak a gyermekeknek. Szép, tágas, vendégszerető házban laktak, nagy kertjük volt, kétlovas szép hintón jártak, ha apjuk magával vitte útjaira valamelyiket. A város lakosai „tősgyökeres magyarságú palóc népfaj” – mint a fiú, Vachott Imre írta. Az egyetlen árnyék, amely a gyermekekre nehezedett, apjuk súlyosbodó tüdőbetegsége volt, amely kedélyére is kihatott. A vagyonszerzés és megtartás volt legfőbb szenvedélye és gyengéje. Szomorúan mondogatta, hogy ahogy nő vagyona, úgy fogy egészsége. Tüdőbaja 1831. november 28-án elvitte. Családapának is olyan volt, mint hivatalnoknak. Gyermekeit nagy gonddal, de „szabadon és demokratikus, népies irányban nevelte”. Vachott Imre emlékezéseiből, akit apjának gyakran kellett veréssel fegyelmeznie, hiányzik a megértés iránta. Búskomor, örökké haragos, sőt kegyetlen ember képét festi róla. Még idős korában is előtte van „sovány, kiaszott, kísérteties alakja, halvány beesett arca, élesen átható, mogorva tekintete”.² Kevés szavú férfi volt, aki „nem igen volt büszke az ő nemesi oklevelére”.³ Polgári életformát élt, értékrendjében, gondolkodásában polgár volt. Vachott Imre szerint az apa szerette „a testi fenyítéket”, őt, „az igen eleven eszű, csinos és egyszersmind csintalan fiúcskát” gyakran büntette. Nővérét és bátyját, akik „csendesebb, gyávább természetűek” voltak, nem bántotta. Vachott Imre emlékeit olvasva azonban nemcsak egy „csintalan”, hanem önfeljű, fegyelmezhetetlen fiú képe kerekedik ki. Már kisfiúként önálló utakon haladt, testvéreitől függetlenül magától. Nagy volt köztük a szolidaritás. Sándor és Kornélia sokszor eredtek öccsük nyomába, hogy hazavigyék egy-egy

otthon be nem jelentett kirándulásáról. Szülei nem tiltották őket a nép gyermekeitől, együtt játszottak velük. Imre, akit otthon Mimisnek hívtak, legjobb pajtása a harangozó fia, Döme volt. A fészekrabló fiúval, kihasználva a szülők hosszabb távollétét, apja vadászfegyverével csatangoltak az erdőben. Tőle tanult meg lovagolni.

Vahot Imre nagy szeretettel ír édesanyjáról, aki a család lelke volt, egészséges, vidám kedélyű, takarékos gyakorlatiasságával kitűnően vezette nagy háztartását. Igyekezett az apa és Imre fia közti konfliktusokban közvetíteni. Szelíd, nyájas asszony volt, olvasta a hazai és külföldi költőket. Leány korában maga is írt verseket. Szép kis könyvtára volt. Gyermekei tőle örökölték költői hajlamukat és az olvasás szeretetét. Gondosan, szeretettel ápolta beteg férjét. A város szegényeit is gyámoltotta és gyógyította. Városszerte ismerték, tisztelték a családot.

Az apa lutheránus, az anya református volt, de nem zárkóztak el a más vallásúaktól sem. A fiúkat a ferencesek iskolájába járatták és a zárdában a szerzetesek korrepetálták őket latinból. Gyakran mentek a csodált, gyönyörű, imponálóan díszített katolikus templomba, ahol titkon ministráltak is. Vahot Imre hű és érzékletes képet fest a város mozgalmas életéről. Számára még a verést is megérte, amikor élménygyűjtő utakra indult. Ilyenkor elszökdösött a heti vagy a nagy országos állat-, termék- és iparművásárokra, a céhek színpompás farsangi felvonulásaira, a huszártoborzók kavalkádjára, ahol megtanulta a magyar táncokat. A búcsúra, ahol tízévesen először lett szerelmes, engedéllyel mehetett. A vándorcigányok színes karavánjait is élvezte. Gyöngyösön, kislíú korától kezdve szedte össze élettapasztalatait. Imre a negyvenes évektől kezdve nevét „magyarosan” Vahotnak írta, ezzel is elkülönülve testvéreitől.

Augusztus 7-én, az országon végigsöprő kolera idején nagy gyász érte őket. A családot összetartó anyát elragadta a kolera. A csapást súlyos beteg édesapjuk sem heverte ki, az év novemberében követte feleségét. Halálát közeledni érezvén november 26-án megáldotta lányát, mint Kornélia visszaemlékezett. Ezen a lapon írta meg az édesanyja halálának napját is. A legidősebb gyermek, Kornélia tízéves korától Pesten tanult Frau Felber nevelői házában, a „Riepisches Haus”-ban, közel a Dunához. A meglehetősen vagyonról és a gyermekek neveltetéséről gyámjaink, Hercsúth Lajos, az anya „potrohos” bátyja és sógora, Heinrich Nepomuk János, az időközben elhunyt Hercsúth Mária férje lettek. „Lajos bácsi” agglégény volt, örökké úton lévő birtokos és kereskedő. Ő kezelte az árvák pénzét. „Heinrich bácsi” nyugalmazott császári-királyi huszárcapitány a város tekintélyes polgára. Orczy Lőrinc és annak sógora, Wenckheim József segítségével ő alapította 1825-ben az első pesti lovagló intézetet, amelyből később Széchenyi és társai közreműködésével kinőtt a Gazdasági Egyesület. Jómódú ember volt ő is, Budán és Pesten négy-öt házat birtokolt. Pátriárkai kort élt meg. Jó kedélyű, társaságkedvelő ember, aki jó

rokonként lelkiismeretesen foglalkozott elhalt sógornője gyermekeivel. Konzervatív gondolkodásával irtózott a szabadelvű eszméktől. Nagyon jó kapcsolatokkal rendelkezett, az udvarhoz is bejáratos volt. Részt vett a Batthyány Lajos és Teleki László nevével jelzett főrendi ellenzék társadalmi életében. 1841-ben tagja volt színjátszó csoportjuknak.⁴ A Vachott árvák anyagi szükségét nem szenvedtek, édesapjuk szép vagyont hagyott rájuk.

A gyöngyösi nagy szabadságnak az anya halála után lett vége, amikor a két fiút az eperjesi evangélikus főiskolába adták. Az eperjesi iskolát a fiúk nehezen szokták meg, éppúgy, mint a várost. Gyöngyös vidám, nyüzsgő, olcsó piacú gazdag város volt, kitűnő magyar konyhával, míg Eperjesen „a német és tót konyha” járta. A házban, ahol Szontagh Samu, a Forgách grófok uradalmi ügyészének két fiával laktak, a deák, a német és a tót nyelvet beszélték. A körülményekhez alkalmazkodva magyar ruhájukat is ki kellett cserélniök. Gyöngyösön nagy és vidám volt a szüret, míg Eperjesen csak a krumpli savanyú szürete járta. Az érzékeny lelkű Sándor szenvedett a nagyobb diákok vad tréfáitól, míg Mimis, Imre megtorolta a rajta esett sérelmeket. Már ekkor kiütköztek a köztük lévő különbségek. Imrébe jóval több gyakorlatiasság és harci kedv szorult, mint bátyjába. Mindketten jeles tanulók voltak, Imre az első volt az osztályban. Eperjesen sok lengyel menekült élt. A fiatalabb Vachott tőlük tanulta meg mesterien a mazurkát. Akkor kezdték élvezni az iskolát, amikor megalakult az önképzőkör, melynek 1833-tól ők is munkás tagjai lettek. Sándor volt a Társaság elnöke. Erős, tudatos hazafiságuk gyökerei ezekbe az évekbe nyúlnak. Itt indult barátságuk a Békés megyei diákkal, Sárosi Gyulával. Mindnyájan verset írtak, jogásznak készültek. 1835 őszétől az eperjesi jogakadémia diákjai lettek. Közben tanulták a német, a francia, az olasz nyelvet, a rajzot és a zenét. Imre jól gitározott és táncolt.

Az első gyermek, Kornélia

Kornélia 1831-re Frau Felber házában kijárta iskoláit. Attól kezdve, hogy elvesztette édesanyját, a kor szokása szerint az árva leány fizetség fejében rokon családoknál töltötte éveit. A férjhezmenetele előtti két évben unokabátyja, Kossuth Lajos édesanyjánál élt. Jó barátságot kötött Meszlényiné Kossuth Zsuzsával. Kornélia édesanyja halálával tizennégy éves korára felnőtté lett. Nemcsak önmagáért, de öccseiért is felelősséget érzett. Nagyobb szorgalomra és a nyelvek tanulására ösztönözte őket. Irigyelte testvéreit, fájlalta, hogy lány létére nem tanulhat. Meg kellett elégednie a némettel, a rajzzal, a zenével, a hímzéssel és a háztartási stúdiumokkal. Hamar önálló lett, hozzászokott ahhoz, még édesanyja életében, hogy Pesten – családja nagy meglegedésére – intézze a hazulról jött kérelmeket, vásárlásokat, amint korábbi, édesanyjával folytatott levelezésükből kiderül. Kornélia kapcsolata Sándorral mindig felhőtlen volt, nagy szeretettel állt mellette, míg Imrét leveleiben gyakran fedd-

te és intette. Sándorral nemcsak külsejükben, de természetükben is hasonlítottak egymásra. Barátai „szép Sándorkának”, „szépen nőtt Sándorkának” nevezték. Kornéliát unokabátyja, Kossuth Lajos Titánia tündérének hívta. Onnan ragadt rá a név, hogy 1840-ben a *Szentivánéji álom* egyik alakjához hasonlította: „...Kegyednek olly mesésen piczi parányi lábacskája van, minő csak Oberon Titániájának, a gyöngyvirág-kehelyben alunni és szűnyog-paripákon nyargalni szerető híres kis tündérnek lehetett.”⁵ Külsejét Barabás Miklós arcképe örökítette meg. Nelli szép lány volt, „kicsi, finom alkatú, gyöngéd”, ovális arccal, kifejező kék szemmel, óriási szőkésbarna hajkoronával, „mint valami hullámos selyemköpeny”, amelyet ha lebontott, szinte a földig ért. Vachott Sándorné szerint „élénk kedélyű, beszédes, politikai érdeklődésű nyájas fiatalasszony”, aki szívesen vitázott politikai kérdésekben, még Kossuth Lajossal is, aki „enyelgett vele”, és csak „kötődésből ellenkezett”, mint Vachottné írta. Kétszer volt gyűrűs menyasszony. Az elsőnek, egy birtokosgazdának rokonai ígérték, holott minden erejével, hetekig tartó sirással tiltakozott ellene. Végül ő győzött. Másik vőlegénye, Pap Dániel jómódú birtokos fiú, aki akkor fejezte be orvosi tanulmányait. Hosszabb ideig jegyben jártak, szerette, de amikor csalódott benne, megszakította kapcsolatukat. Törékeny külseje ellenére bátor, erős személyiség volt. Szerette a természetet, nagy sé tákat tett. Egy alkalommal, mint Vachottné írta, sétája közben, saját biztonságával sem törődve, a zugligeti erdőben megmentette egy öngyilkos fiatalember életét. Nem hangosan tette, de ragaszkodott saját erkölcsi értékrendjéhez. Nagylányként inkább vállalta a magános nő szerepét, a mindig más családokhoz való alkalmazkodás kényszerét, de nem alkudott meg, a házasságban sem. Kivárta az igazit, a neki mindenben megfelelőt. A csendes lázadók közé tartozott. Felfogását tanúsítja egy, 1840 februárjában barátnőjének írt levele, melyben annak kérdésére válaszol. Idős férj és fiatal feleség. A férj fél-évi házasság után „súlyos nyavalyába” esett és „elméje megzavarodott”. Az asszony két éven át hűségesen ápolta férjét, most megismert egy ifjút, akivel szeretik egymást. Mit tegyen? – kérdi Lina Nellit, elválhat-e? A válasz: igen, mert bár soha nem szerette férjét, mégis hűséges volt hozzá. A beteg nem marad egyedül, mert ott van magányos nővére, akinek kötelessége ápolni őt. Lina pedig ne áldozza fel életét, ha szerelme megérdemli. Nelli vállalta a képmutatás elleni fellépést, vallotta az érzelem jogát. Ismerte a kor közfelfogását, tudta, hogy szembeszáll azzal, ezért kérte barátnőjét, ne mondja el senkinek tanácsát, mert elítélnék érte. Lina a Tisza-szabályozó Vásárhelyi Pál leánya volt, aki megfogadta Nelli tanácsát. Elvált és hozzáment Stuller Ferenchez, a fiatal ügyvédhez, a *Pesti Hírlap* munkatársához.

Kornélia Erdélyi Jánost 1838 nyarán ismerte meg testvérei társaságában. Kossuth Lajos édesanyjának házában találkoztak. Erdélyi már ekkor megszerette Kornéliát, de érzelmeit nem merte kinyilvánítani. Kornélia menyasszony volt. Hallgatott szerelméről. Ahogy haladt irodalmi pályáján és befe-

jezte jogi tanulmányait, gondolhatott csak közeledésre és házasságra. Nelli szívesen volt Erdélyi társaságában, de kötötte ígérete. Akkor kérte meg a lány kezét, amikor Kornélia jegyessége felbomlott. Erdélyi 1840 nyarán felhagyott a neveléssel, és 1841. január 23-án eljegyezték egymást.⁶ Erdélyitől a boldogságot és a nyugalmat kapta, a jóízű beszélgetések örömét, mint 1840. december 10-i levelében írta. Az esküvőt 1841. március 25-én tartották a Deák téri evangélikus templomban. Eskető papjuk Székács József pesti lelkész volt. Társadalmi eseményné nőtt az esküvő, a kor politikai jelszavának, az érdekegyesítésnek megvalósulása lett: a plebejus vőlegény, a „hites ügyvéd” és a nemesi házból való menyasszony egymásra találása. Násznagyuk Kossuth Lajos, Nelli unokabátyja, a tanúk Dubraviczky Simon Pest megye első alispánja, Ágoston József, az ellenzéki, nemrég még „nota” perbe fogott követ, a köztiszteletnek örvendő Fáy András és Heinrich Nepomuk János lovag, nyugalmazott huszárcapitány, Kornélia gyámja.

Eskető papjuk, Székács József a díszes közönség előtt tartott beszédében azt kívánta: „Legyetek boldogok!”. Beszéde azonban mintha nem is egy boldog pár esküvőjén hangzott volna el: „És mi örömet, szíves örömet hagyván háborítatlanul e hitetekben titeket, és úgy sem volnánk meggyőződve, hogy ezen hitetek ábránddal határos, s hogy e boldogságtoknak fájdalmasan vehetnek véget a szenvedések, mellyek az élettől el nem választhatók, mellyek beteg ágyaitoknál, váratlan veszteségek romjainál, a kínok partjain utolérhetnek titeket is. Hiszem, hogy ezt nem kellemes hallanotok, mivel az ember nem riasztatja magát boldogságából. És mégis meg kell hallanotok ezt. Meghallanotok, itt isten templomában és színe előtt, hol a káprázatnak nincsen semmi helye, meghallanotok most, meghallanotok tőlem, ki e pillanatban saját szívem kínjait rajzoló. Honnan másik szíves kívánságom: Az Isten ovjon meg titeket elviselhetlen nehéz fájdalmaktól.”⁷

Házasságuk felhőtlenül boldog volt. A jó ízlésű, feltűnően szépen rajzoló, magyar, német, francia verseket másoló Kornélia szép, kényelmes polgári otthont rendezett be a Belvárosban a Zöldfa utca 496-os számú ház emeletén. Árvaságuk, vándorlásaik után végre nyugalmat leltek. Együtt éreztek, együtt gondolkodtak. A tavaszi és nyári hónapokat Nelli nagybátyja, „Heinrich bácsi” városmajori „Zur Schöpfung” nevű nyaralójában töltötték. (A mai Alkotás utca a háztól kapta nevét.) Nyílt házat vittek. Adorján Boldizsár és Vachott Sándorné is említi Nelli „kék pamlagját”, amelyiken olyan szívesen üldögéltek a meghívottak. Gyakran rendeztek „teaesteket” a baráti házaspárral, Székácsékkal. A népszerű író és hitszónok, „élénk, eszéyes, vicces hangadó, adomázó”,⁸ és felesége Veöreös Júlia, Nelli barátnője jó embereik voltak. Az 1809-ben Liptó megyében született Székács József az előkelő szerb család, a Nikolicók házában volt nevelő. Ezekben az években került közelebb az akkor divatos szerb népköltészethez. 1837-ben adta ki a szerb regéket és hőmondákat. Közös érdeklődésük is közel vitte Erdélyit és a lelkészt. Az ifjú

pár 1841 júliusában néhány hétre Bécsbe készült, ahol Erdélyi a Várszínház előadásait kívánta látogatni, mint Nelli írta Sándornak. Erdélyi ekkor már ismert és népszerű költő, a Tudós Társaság tagja, aki arra gondolt, hogy a *Pesti Hírlap* munkatársa legyen. Mellette Kornélia is élénken érdeklődött a közélet iránt. Férje széles körű baráti társasága révén maga is bekerült az irodalmi élet közepébe, különösen attól kezdve, hogy hozománya lett az alapja a *Regélő Pesti Divatlap* kauciójának.

Amikor 1841 közepén Mátray-Rothkrepf Gábor bejelentette, hogy megszünteti a *Regélő Pesti Divatlap* kiadását, Garay János, korábban Mátray „segédje”, a lap szabadalmáért folyamodott. Pénze azonban nem volt. Erdélyi János sietett segítségére, aki feleségének hozományából, Nelli beleegyezésével, lekötött 8000 Ft-ot kauciónak, az induláshoz szükséges anyagi fedezet biztosítékául, amelynek meglétét Heinrich N. János igazolta. Döntése annyit jelentett, hogy a politika, a *Pesti Hírlap* helyett az irodalmat választotta. A lap engedélyét megkapták és 1842 januárjától megindulhatott a formájában is megújult *Regélő Pesti Divatlap*. Az újság jól fogyott. Miután Erdélyi tiszta helyzetet akart teremteni, 1843 októberében kérte a Helytartótanácsot, hogy az ő nevére írja át a lapnak Garay János nevének lévő szabadalmát. Azt is kérte, hogy címeből elhagyhassák a régi lapra utaló „Regélő”-t. Az engedély megérkezett, az átírás is megtörtént, és 1844. január elsején új, divatos, nagy alakban jelent meg a *Regélő Pesti Divatlap*, majd az év áprilisától a *Pesti Divatlap*.

1841 októberében Erdélyi jegyzőkönyv vezetésébe fogott, amit így indokolt: „E nagy jegyzőkönyv vitelébe mind a mellett nem is azért fogok, mint ha igen sok kiadásaim lennének valaha, – mert ehhez bevétel szükséges, hanem, mivel igen hosszú kort szeretnék élni, s akár nőne gazdaságom, mint a Salamoné, akár fogyna, mint a vén Peterdié, teljes örömem fogna lenni, évről évre átvitt összegekben látni, mennyi pénz fordult meg kezemen, s minő volt sáfárkodásom. Mert isten engemet nem sokára atyává is tesz, s a nőtlenségi nemgazdálkodás tönkre juttatna. Gondjaim többülni fognak, de remélem örömeim is. Mert nőmnek, Vachott Kornéliának, roszt gyermeke nem lehet, s én is meg vagyok elégedve önérzetemben, és hiszem, jó apa leszek, s a mi gyermekünk e tekintetben szerencsés.”⁹ A jegyzőkönyv néhány tétele illusztrálja életmódjukat, rávilágítva anyagi helyzetükre.

Erdélyinek 2000 forintja volt, amelyet Máriássynétől kapott a nevelői évek után. Nelli mintegy 3000 Ft-tal indult. Körülbelül ennyit költött „kikészítésére” is, amely mintegy két és fél hónapot vett igénybe. Nagyobb összeget jelentett a *Regélő Pesti Divatlap* három havi tiszta jövedelme: 1250 Ft. Október elején az „első évnegyedi házbér” 137 Ft, a következő 167 Ft. Az állandó kiadások közt szerepel a havi 50 Ft konyhapénz „Nellinek egyre-másra” 37 Ft, majd novemberben ismét ugyanennyi. Októberben édesanyját temette el Kaposon, az utazás 43 Ft volt, 16 Ft az ajándék, míg rokonainak otthagytott 37 Ft-t. A kiadások közt szerepelnek a háztartáshoz még szükséges tárgyak

beszerzése, mint például 9 font lószőr a diványba 11 Ft 42 krajcárért, függönyök 10 Ft-ért, vas gyertyatartók, szőnyegek, vászoningek, valamint a családi eseményre készülve a babaruhák, amelyek költsége 25 Ft. Egy öl fa hozása, vágatása 22, illetve 27 Ft-ba került. Luxus kiadásnak számított egy „gumi elastikus sárcipő” 12 és fél Ft-ért, amikor Nellinek egy topán 1 Ft 50 krajcár volt. Kislánya dajkája havi 15 Ft, míg az inas bére 5 Ft volt. Ez időben vette meg Herder összes műveit 35 Ft-ért, Budai *Polgári Lexikonát* 25 Ft-ért, az *Erdélyi Museumot* 12 Ft 50 krajcárért.

Igényes otthonuk lehetett, amely ugyanúgy irodalmi szalon lehetett volna, mint korábban a Bártfay ház. Mégsem lett azzá, mert házi boldogságuk nem tartott sokáig. Bekövetkezett az a rossz, amelyről eskető papjuk, Székács beszélt. Amikor Kornélia kislánya megszületett 1842. március 6-án, a nagy öröme nagy bánat következett. A huszonöt éves anya kilenc nap múlva, március 15-én meghalt „gyermekágyi idegláz”-ban. Sokat szenvedett, mint azt lázas állapotában mondott „ábránybeszédei” mutatják. Erdélyit földig sújtotta „imádásig szeretett nőm” halála, mint szemérmesen csak magának, Jegyzőkönyvébe írta.¹⁰ A Váczi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. Erdélyi úgy állt felesége koporsója mellett, mint „a megvalósult fájdalom”. Kornéliát mélyen megrendülve búcsúztatta Székács, aki alig egy éve eskette őket. Gyászbeszédében korának asszonyideálját látta megtestesülni az elhunytban. Idézzük őt, mert Kornélia legjobb és legjellemzőbb tulajdonságait emelte ki. „Ő szép volt, az az gazdag olyan kellemeiben, mellyeket a természet ruházott rája, s mellyeket ő megőrzött a mesterkéltség ferdeségi ellen... feltűnő természetszerűségök által ígérték meg a lelket. Ő szép volt és jámbor maradt... mert nagymértékben sajátja volt azon asszonyiség – nemének legbecsesb s legritkább gyöngye. [...]” Erényei közé tartozott „őszintesége,... egyszerűsége,... háziassága, mellyel férjének földi mennyet alkotott, igénytelensége, melly önbecsének érzetében, sem elmellőzést nem ismert, sem kiűntetést nem szomjúhozott.” Székács kiemelte Kornélia „lángmelegségű szeretetét”, mely „életének ütere, szeretet volt életének lételeme... a szeretet volt maga. Ezen szeretet szólott ajkain, derengett homlokán, sugárzott szemében s boldogítás volt célja s jelszava.” Erdélyi „éltem jobbik felét” siratta *Cornelia emlékezete* című versében. Ő is végtelen szeretetét emelte ki:

Egy nő, ki szeretett, az isten áldja meg
 Porában is szívét, – egy nő a nők közül
 Ki áldozott mindent a férj szerelmének,
 Még önnön éltét is nézvéen csak eszközül.
 Kinek szerelme oly végtelen, mint az ég,
 S a síron is bolygótűznek módjára ég.
 Egy nő, ki szenvedett, ha látta szenvedőt,
 Kinek, ha más örült, volt legfőbb öröme...
 Egy nő, ki meghozá gyümölcsét s elvirult

Mint megszedett szőlő, s nem lesz többé anya.
Mint a kanóc, mellytől oltárnak lángja gyult
Adván új életet, övé ellobbana.¹¹

Kornélia halála nagy megdöbbenést váltott ki. Sokan kísérték utolsó útjára. Sándor több versében emlékezett szeretett nővérére, mint például a megrendítő *Kornélia emlékezetében*. Vörösmartyt *Az anyátlan lányka* című verse megírására ihlette. Sárosi Gyula is versben emlékezett reá. A fennmaradt dokumentumok szerint 83 Ft 35 krajcárba került Kornélia gyógyítása, az orvos tíz aranyat, azaz 46 Ft-t kapott. A temetés pedig 8 Ft 18 krajcárba, amelyhez a pap, Székács József 9 Ft-ja járult. A tragédia után az özvegynek nem volt maradása Pesten. Kislányát dajkájával Berzétére vitte egykori patrónájához, Máriássy Zsigmondnéhoz, akiben feltétlenül megbízott.¹² Kapcsolata a Vachott fivérékkel felesége halála után is megmaradt, bár a barátságot csak Sándorral tartotta.

A Jegyzőkönyv számai jelzik a változást, ami felesége halálával bekövetkezett. Az özvegy Erdélybe utazott Vahot Imrével. Hat hétig maradt, innen küldte *Úti képeit*. 291 Ft-ot költött. Többször utazott, például „túl a Dunán” Komáromba és Pápára, ahol 16 Ft-ért porcelánt vásárolt. Gyakran vacsorázott házon kívül a Körben, a Kisfaludy Társaságban 2 Ft 30 krajcárért, míg másutt csak 30-40 krajcárba került. A Kör évi tagsági díja 25 Ft volt, a Köri bál pedig 10 Ft. Az is látható, hogy komoly dohányos lehetett, gyakoriak a „cigaro”- és dohánykiadások. Szeptember 29. és október 11. közötti Dunán túli útján 42 Ft-ot költött. Felesége sírköve 35 Ft-ba került, a sír fáinak ültetése 9 Ft, míg öntözésük ugyanennyi. Kislányának kalap 5 Ft, köpeny 15 Ft volt. Lezsimirszkytól, a divatos szabótól öltözött, mint azt a 200, illetve több ízben előforduló 100 Ft jelzi. Garaytól időnként kapott 100 Ft-ot a *Regélő*ért, míg Heinrich és Lajos bácsi is fizetett 100 Ft-t kamatokért. 1843 áprilisában Borsodban járt, ami 39 Ft-ba került.

Felesége halála után át kellett rendeznie életét. Örült, hogy kislánya szépen fejlődik. 1844. február 6-án azonban rossz hír érkezett Berzétéről. Azonnal odautazott, de kislányát már a terítón találta. Február 9-én „fogzás miatti fejfájásbetegségben” meghalt gyermeke. Teljesen egyedül maradt, mint kiadatlan *Megtelt pohár* című versében panaszkolta.

Mint örültem, mint remegtem
Kedvesim-szerettimért!
Remegésem, boldogságom
Egy csapással véget ért.¹³

Családi kép címmel közvetlenül kislánya halála után írt megrázó versében mondja el fájdalmát: a kezdősorok jelzik, hogy mit érzett, amikor megérkezett Berzétére, és kislánya már a teritőn feküdt:

Ezer sóhajtássá zokogtam lelkemet,
Mint partot a hullám, szaggatja keblemet
Siralmak özöne.

Erdélyi nem panaszkodott, de kolozsvári barátjának, Krizbay Miklósnak keserűen festette le helyzetét 1844. február 21-én: „...álljon itt néhány szó ne panaszul, de adatul az én viszontagságos életemhez. Igen tudod, hogy férj és atya is valék már, és most többé egyik sem vagyok. Megházasodtam 1841. mart. 24. eltemettem nőmet 1842. mart. 16-kán, gyermekem, egy igen szép kis lányka, e folyó hó 9-kén halt meg Berzétén... hol keresztanyjával vala dajkájával együtt. Ott állok az életben, hol csak öregek szoktak állani, miután övéiket eltemeték. Isten látja lelkem, hogy ezt a philisteri nyugalmat soha sem ohajtottam, de még is szeretém vala, ha nem megyek át ennyi hányatáson. E három évben, mióta megházasodtam, annyiszor kelle másképp rendezni dolgaimat, mint férj, mint özvegy apa, s mint egyik sem jelenleg. Most úgy tetszik, egyedül a barátság karjai azok, mellyek engem leginkább boldogíthatnak, mert szeretni sem kedvem, sem időm, azonban igazán megvallva, félek is már, nem vállalnám a csapások még egy új lehetőségét semmiért.”¹⁴ Megtört öregember szavai, aki mindenből kiabrándult és nincs ereje újakezdeni az életet.

Ezután döntött úgy, hogy külföldre megy. Elfogadta Máriássy Zsigmondné ajánlatát, hogy Béla fiát, volt tanítványát kísérje nyugat-európai utazására. Felesége és kislánya halála után elszámolt a Vachott fivérekkel felesége hozományáról. A *Regélő Pesti Divatlapot*, ideiglenesen, távolléte idejére átadta volt sógorának, Vahot Imrének, aki addig segédként dolgozott a lapnál. Az 1844 második félévére kiadott Előfizetési Felhíváson még az ő neve szerepel, de azt már Vahot írta, illetve átírta. Hangsúlyosan szerepel benne Vahot Imre neve, szerkesztői elképzelése. Utazására készülődve felszámolta lakását, a kis kék pamlagos ülőgarnitúrát és a tükröt eladta 250 Ft-ért, míg az ágyneműért Arday Károly 117 Ft-ot fizetett. 1844 áprilisa és 1845 júliusa között volt külföldön. Útjáról megtérve ismét elővette Jegyzőkönyvét: „Külföldön járván elköltöttem, ami szegény erszényemtől telt, minthogy abból egy xr se volt itt behozva bevételkép, kiadásban sem veszem föl. Minden jól van úgy, ahogy van! Azért ne is tudakoljuk a multat, legyünk új ember mindenben.” Erdélyi hosszú ideig gyászolta feleségét, csak tizenkét év után, 1853 augusztusában nősült újra.

Az idősebb fiú, Sándor

Vachott Sándor eperjesi iskolai és kétéves jogakadémiai éveit követően kezdte meg patvarista éveit Sáros megyében és Nógrádban. 1838-ban került Pestre. Érdeklődése korán az irodalom felé vitte. Anyagi gondok nem gyötörték, hódolhatott költői ambícióinak. Megismerkedett a fiatal írókkal, köztük Erdélyi Jánossal, Kazinczy Gáborral. Az előbbivel számos estét töltöttek együtt, jóízűen beszélgetve pipafüst mellett hajnalig. Mély érzésű, megnyerő és előnyös külsejű fiatalember volt. Nővérehez hasonlóan ő is mindenkin segített, ha tehette. Hiányzott azonban belőle az a tettekeszség, elevenség és mozgékonyosság, ami Kornéliát és Imrét jellemezte. Szeretetre vágyott, intenzív lelki életet élt. Kornélia hirtelen, tragikus halála nagyon megviselte, nemcsak az anyahelyettes nővért veszítette el benne, hanem a lelki társat is: ekkor lett igazán árva. Hiányát sokáig panaszolta. Mély érzelmeit tükröző verseit az irodalom nagyjai szívesen fogadták. Különösen a Heves megyéhez és Gyöngyöshöz sok szállal kötődő Bajza József kedvelte meg a jó modorú ifjút. Már azelőtt támogatta, hogy rokonságba kerültek. Vörösmartyval vendéglői vacsorákon, a Csigában találkoztak, később Csapó Máriával kötött házassága révén rokoni kapcsolat alakult ki közöttük. Pulszky Ferencet és Eötvös Józsefet még Eperjesről ismerte. Pulszky lett násznagya. Fáy Andrással és számos fiatal íróval Pesten találkozott. Vachott kedvelt, népszerű tagja annak a körnek, amelyhez a reformkor vezető írói tartoztak.

A harmincas évek vége a társalkodás, az egyletek éveit voltak. Egyre-másra alakultak a társaságok. Az első egyike az Ifjú Magyarország, amely Kazinczy Gábor és Erdélyi János vezetésével maga köré gyűjtötte az ifjakat, köztük Vachottot. Céljuk korszerű folyóirat kiadása volt, hogy kitárják az ablakokat, kiszellőztessék a hazai középkori szellemet, utat nyitva a friss nyugat-európai áramlatok előtt, mint programjukban fogalmaztak.

Az 1839–40-es pozsonyi diétára együtt utazott a két Vachott testvér, ahol „az ifjú literátorok mind politicussá lettek” – mint Vahot Imre írta a diétáról küldött részletes beszámolójában Erdélyinek.¹⁵ Ott bekerült a forrongó politikai életbe. A diéta idején alakult a képtársaság. Tagjai, a diétán tartózkodó nemes ifjak 900 Ft-ot gyűjtöttek a hazafiak képeinek elkészíttetésére és kiadására. Megindult az Almanach Társaság, amely a *Nemzeti Almanach* című zsebkönyv megjelentetésére állt össze. Megszerveződött a Népkönyvkiadó Társaság, melyet a könyvkiadás olcsóbbá tételére szerveztek. Jegyzője, a másik Vachott fiú, nevét már magyarosan, Vahot Imrének írta. A két testvér közötti különbség megmutatkozott az akkori irodalmi életben vállalt szerepükben. A Junges Deutschland eszméit közvetítő Ifjú Magyarország tervezett folyóiratába, a *Népbarátba* Sándor az ifjú-német író, Karl Gutzkow egy írását fordította Kazinczy Gábor biztatására, míg Imre harcias hangú lengyel tárgyú politikai cikket adott.

Vachott Sándor gyengébb idegzetének első nyomai ez időben jelentkeztek. „Levertsége” gyógyítására 1840 nyarán Freywaldauba, az ismert csehországi gyógyhelyre utazott, ahol hetek alatt sokat javult kedélyállapota.¹⁶ Ebben a levelében tett említést „Irmáról”, akkori gyöngyösi szerelméről. 1841-ben Turóc megyébe utazott, meglátogatta György urat, birtokán gazdálkodó nagybátyját. Szép versekben emlékezik meg róla. Ez évben tűnt fel az ugyancsak gyöngyösi Greisiger Mari, a Brudern család jószágigazgatójának lánya, akivel házassági tervei voltak. 1841 folyamán ennek a kapcsolatnak is vége lett. Ekkor már ismert költő. Az év októberének végén Erdélyi Jánossal az Ung megyei Nagykaposra utaztak, hogy részt vegyenek az édesanya temetésén. Onnan a sárospataki kollégiumot keresték fel, végül Berettőn Kazinczy Gábert. Amikor ez évben Pesten tartózkodott, bekapcsolódott az akkor hangadó Kör, a későbbi Nemzeti Kör munkájába, amelyet a politika és az irodalom, a művészetek iránt érdeklődő nemesek és polgárok alapítottak. Igazgatói választmányának is tagja lett.

Az 1843-as diéta kezdetére ismét Pozsonyba utazott. Élvezte a várost és ligetét, az Au-t. A már neves költő júniusban megismerkedett a nincstelen, ismeretlen Petőfi Sándorral. Megsajnálta a szorult helyzetben lévő ifjút, mellé állt és gyűjtést indított javára. A gyűjtőívet az *Athenaeum* munkatársai között is körözte. A 30 Ft, amely a gyűjtés eredménye lett, a nyomortól mentette meg a költőt. Bajzának is felhívta rá figyelmét. Vachott segítségével Petőfit jelentős erkölcsi és anyagi támogatáshoz juttatta. Kettejük barátsága ilyen előzmények után teljesedett ki. Bajza népszerűsítette Vachott dalait, amikor sorra-rendre közölte azokat az *Athenaeumban*. Versei Byron hatását mutatják és a zsebkönyvek kedvelt darabjai voltak. Költői érdemei elismeréseként választották 1842. január 22-én a Tudós Társaság, az Akadémia tagjai közé, 1843. október 7-én pedig a Kisfaludy Társaság tisztelte meg tagságával.

Az 1841-es esztendő nagy jelentőségű Vachott életében. Bajza József otthonában, a költő neve napján mutatta be nővére, Erdélyi Jánosné Csapó Máriának. Ettől kezdődött életének azon korszaka, amelyről képet kapunk a későbbi feleség *Rajzok a multból* (!) című művéből.¹⁷ Vachottné több évtizeddel később írta meg kétkötetes munkáját, gyakran mellőzve az évszámokat. Az emlékezések megállapításait egyébként is fenntartással kell fogadnunk. A két kötet jellegzetesen a múltat megszépítő, saját önképet építő mű, amelynek hangsúlyos főszereplője maga az írónő. A tények egy része hiteles lehet, mint például hogy későbbi férjét márciusban Bajza József otthonában ismerte meg, de az évszámmal itt is adós marad. Az irodalomtörténet tényeiből következtethetünk a hiányzó időpontokra. A kor biedermeier vonásait, hangulatát jól visszaadó könyv egyes részleteinek hitelességében mégis kételkednünk lehet. Kornélia és öccse levelezése például cáfolja Sándornak a Csapó Mária előtti szerelméről mondottakat. Kornélia 1841. júliusi levelében nem beszélte le Sándort a házasságról, mint a *Rajzok a multból* állítja, hanem fedtte, mert

méltatlan hangot használt a gyöngyösi Greisiger Marika édesanyjával. Öcsését kérte, hogy a lányával szemben érthetően elfogult, de tiszteletre méltó asszonyt kövesse meg, és tisztázza Marikával a köztük lévő félreértést. A két fiatal közötti konfliktus oka talán épp Csapó Mária lehetett.

A belvárosi Borz utca egyik szép házában (ma Nyáry Pál utca 10.) lakott a Csapó család, amelynek szalonjában gyűlt össze a pesti magyar értelmiség sok tagja, köztük az írók. A családapa, Csapó János, a nagy házat tartó pesti ügyvéd, a zárkózott, kevés beszédű „nemes ember”, aki az „ecsedí” praedicatumot használta, pártolta a művészeket és írókat. Felesége, Csajághy Erzsébet, mint Vachottné írja, anyai nagynénjei, Júlia és Laura révén sógora Bajza Józsefnek, Vörösmarty Mihálynak, rokona Fáy Andrásnak és rajta keresztül számos magyar írónak, politikusnak. A kort a társas élet és a családiasság jellemezte. Csapóék sok gyermeke, a keresztelők, a születésnapok mind jó alkalmat adtak arra, hogy a nemesi közélet, a pesti színészvilág és az irodalom színe-java házukban összejöjjen. Érzékletes leírásukat olvashatjuk Vachottné Csapó Mária női szemmel megrajzolt emlékezéseiben. A vendégek jól érezték magukat a bensőséges, semmiben sem szűkölködő „estélyeken”. Vendégszerető otthonukban örömmel fogadták a jó megjelenésű, jó anyagi körülményekkel rendelkező nemes ifjút, Vachott Sándort, mint az lányos házaknál szokásban volt. Csapóéknak négy lányuk volt. A legidősebbel, Máriával, aki még tizennégy éves sem volt, megszerették egymást, és 1843. július 10-én összeházasodtak. Az esküvő, amelyet a Deák téri templomban tartottak, nagy és fényes volt.

Vachott Sándor ifjú feleségével hat hetet a Zugligetben töltött, ahonnan a gyöngyösi Hercsúth-házba mentek, Sándor egykori otthonába. Turóc megyében meglátogatták a rokonságot. Hazatérve Pesten a Kecskeméti utcai Wenckheim-házban béreltek lakást. Boldog életüknek 1844. április 30-án drámaian lett vége. Csapó János reggel szokatlanul érzékenyen búcsúzott leányától, és többé nem látták. Felesége szerint főbe lőtte magát. A „Csapó-affér” megrázta a várost, mint Kerényi Ferenc a történeteket megírta.¹⁸ Csapó János ugyanis sikkasztott. Tekintélyes és gazdag arisztokrata ügyfelei nevére nagy összegű hamisított váltókat állított ki. Ezekből futotta a szép otthon, a nagy lábon élés. Egy korábbi csalására is fény derült, ami akkor nem kapott visszhangot. Nem volt nemes, mint állította, hanem egy Gömör megyei jobbágy unokája. Vahot Imre mintha megérezett volna valamit a későbbi tragédiából, mert már az esküvő előtt intette bátyját „az újgazdag” lánytól. 1844. augusztus 19-én a külföldön utazó Erdélyinek némi kárörömmel számolt be az „afférről”: „Azt talán tudod is, hogy Csapó megbukott, hamis váltókat csinált, s Pestről megszökött, az egész gőgös familia tönkre van silányítva...”¹⁹ „Sándor felesége hektikába esett, nem sokáig viszi életét.” Ettől kezdve az egész hirtelen megszaporodott és jómódhoz szokott család terhe Vachott Sándor gyenge vállára nehezedett, mint Imre írta: „Szegény fiú, az öreg Csapóné, csibéivel együtt

mind nála lakik.” Csapóné „csibéi” a legidősebb, a szép Etelke és két fiatalabb húga, a nehezen kezelhető Jozefa és Vilma. Sándor felesége „ideglázat” kapott, koraszülött gyermekük meghalt. A botrány elől vidékre menekültek. 1844. szeptember végén költöztek vissza Gyöngyösről. Alighogy Vachottné felgyógyult betegségéből, következett az újabb csapás. Sógornője, Etelka, „a szőke fürtök kedves gyermeke” tizenöt éves lett, és abban a szezonban mutatott volna be a pesti társaságnak. 1844 karácsonya előtt megfázott és megbetegedett. Iszonyú fejfájásokról, köhögésekről panaszkodott, és január 7-én hirtelen „szívszélhűdésben” elhunyt.

Petőfi, akinek ez időben még nem kapta fel nevét a divat, bejáratos volt Vachottékhoz: szinte mindennapos vendég lett. Megszerette Etelkét. Sándorral való kapcsolatát a gyász még inkább elmélyítette. Korábban Vörösmarty Mihály kezdeményezésére és indítványozására foglalkozott a Nemzeti Kör 1844. március 27-én Petőfi versei kiadásával. Vörösmarty volt az elnöke a bizottságnak, amely véleményt adott a tervezett kötetéről. A bizottság két tagja, Vachott Sándor és Szigligeti Ede néhány bordal kihagyását javasolva igen kedvező ítéletet mondott. Sándor a kötet kiadásánál jótállt anyagilag is a költőért, míg Imre – a választmányból egyedül – nem tette. Petőfi december elején a két Vachott fiúnak olvasta fel először a *János vitézt*, amelyet Imre később megjelentetett. 1844. karácsony estéjét otthon vidáman töltötték. Másnapi látogatásakor írta *V. S.-né emlékkönyvébe* című versét, amelyben „a fájdalom csalógiányának” nevezte Vachott Sándort. Etelke halála megrázta a költőt, ő tette Vachott Sándorral együtt koporsóba. A temetés után tizennégy nap múlva Vachottékhoz költözött. Náluk töltötte estéit, vacsora után pedig a kislány egykori szobájában Sándorral sokat beszélgettek, olvastak együtt, aki formálta, nevelte a sokat hányódott Petőfit. Vachott Sándor sógornője halálára *Emléksugár Etelkére* című szép versében emlékezett.²⁰ Az elhunyt kislánynak Petőfi örök emléket állított *Cipruslombok Etelke sírjára* című versciklusában.²¹ Ez időben írta szép versét *Vachott Sándorhoz* címmel, az igaz emberről, a barátról.

Vachott Sándor 1845 elején ismét kiállt Petőfi mellett, amikor Garay Jánossal jelölték a költő *Egri hangok* című versét arra a három aranyra, amelyet az *Életképek* szerkesztője, Frankenburg Adolf ajánlott fel az évfolyam legjobb verséért. Barátságuk azt is kibírta, hogy Vachott bíráló megjegyzéseket tett Petőfi verseire. Elmondta például, hogy néhány versén érzi Béranger hatását. Petőfinek rosszul esett megjegyzése, mégsem szólt semmit, de indulatában tűzbe dobta néhány versét. Kapcsolatuk később meglazult, ízlésük is távolodott egymástól. 1845 tavaszától Vachott vidéken élt és gazdálkodott. Elszakadt a pesti irodalmi élettől, nem tudta követni társait. Erdélyinek megütöközéssel írta 1846. júliusi levelében, hogy rossz érzéssel olvasta Jókai *Gonosz lélek* című romantikusan szertelen novelláját, miként Petőfitől *A hóhér kötelét*. Jókai „mint ujabban divat, zűrhanggal végzi a zenét”. Mindkettőben „desperatus világ nézetet” talál. Úgy látja, hogy „Ezek a fiúk veszedelmesebbé ten-

nék a költészetet magánál az életnél.”²² Hiányolja bennük „az igazság szolgáltató teremtőt”. Míg a harmincas évek végén „az ifjú német” eszmék híve volt, tíz évvel később már nem értette a nála fiatalabbakat. Heinét is értetlenséggel olvasta és elmarasztalta.

1846 júliusában, amikor folyt a tervezgetés egy kritikai lap indításáról, melynek szerkesztőjéül Erdélyit szemelték ki, Vachott felébredni látta magában a kritikust. Eddig csak kedve volt hozzá, mint írta, most már, midőn anynyian érzik a kritika hiányát, akarata is van hozzá.²³ Ebből a tervből sem lett semmi. 1845 tavaszán a Pestről Keletre fekvő Tápió-Sápra költözött és kibérelte az elhanyagolt Rakovszky-kastélyt. Ott gazdálkodott. Nem volt rossz gazda, de felesége nagy családja, az állandó vendégeskedés, a megszokott életmód fenntartásának görcsös akarása miatt anyagi gondok nyomasztották. Versírásra sem ideje, sem kedve nem maradt. Költeményeit még összeszedte, és Erdélyit kérte meg, hogy gondozza a kötetet. Hiányzott neki az egykori eleven irodalmi élet. Barátait gyakran hívta, társaságuk felvidította. Később felhagyott a gazdálkodással, visszaköltözött Gyöngyösre.

1848 nyarán megrázó, keserű hangú levéllel fordult Erdélyihez. Azt érezte, hogy kiszorult az életből. Amikor az egész ország mozog, ő „teljes mozdulatlanságban” él. Kedélye elsötétült, és megvonta élete mérlegét. Szomorúan zárult a mérleg. Igaz volt, amit írt, nem szépítette tulajdonságait. Úgy érezte, hogy sok jót tett, de nem kapott vissza semmit. „Egész életemet áldozat-készség jellemezte. Roppant károk, csalódásaim embertelenné soha nem tettek. Önzetlenségem gyakran egészen a hihetlenség (!) határaiba vitt. Rólam legalább elmondhatjátok, miként a világon alig élt ember, ki önhasznát kevésbé tudta volna élemezni.” Barátait is elmarasztalta, mert becsületességéről, „fényes költői hivatásáról” beszéltek, de nem tettek érte semmit.²⁴ Keserű hangulatában a fordulatot Kossuth Lajos hívása jelentette, aki felesége és közös barátaik közbenjárására maga mellé vette titkárnak. Alighogy felköltöztek Pestre és megkezdte hivatalát, épp hogy megmelegedtek, már menekülniük kellett a kormánnyal együtt Debrecenbe, ahol áprilisban megtörtént a trónfosztás. 1849 tavaszán visszajöttek Pestre. 1849 júliusában futott ő is Szegedre, ahonnan kalandokkal tűzdelt úton menekült Szirákra, Teleki József kastélyába. Családját Pomázra küldte Arday Károlyhoz, egykori eperjesi iskolatársához. Arday volt az, Erdélyi mellett, aki leghűségesebb barátja maradt, akiben soha nem csalódott.

1849 októberét végigrettegte, majd jelentkezett a hatóságoknál. 1849 végéről maradt fent egy töredékes levele feleségéhez, amely valójában a hatóságnak szól. Kossuth melletti tevékenységéről beszél, magyarázza, egyben mentséget keres 1848-as politikai kiállítására. Nem említi, hogy egykori főnöke „a nagy izgató” volt: „...anyagi szükségtől kényszerítve vállaltam polgári hivatalt (mi tán magában nem bűn). Mint hivatalnok pedig nem saját gondolatimat, érzelmimet tettem papírra, hanem azokat, miket főnököm mondott.

Itt tehát az öncselekvés, önmeggyőződés szóba sem jöhet. Továbbá: író létemre is politicalai cikket, de csak egy betűt se írtam politicalait. Szónoklatot sem tartottam, csatában sem valék. Tehát nem voltam egyéb mint hivatalnok, – ki a rá bízottakat tette, végezte, semmi mást. De elég ennyi.” Feleségét nyugtatta, hogy addig, amíg a gyűlölet és harag csillapul, nem mutatja magát. Ha pedig „köz bocsánatot” hirdetnek, ami várható, akkor már nem faggatják az embert. Végül biztatásként hozzáfűzte: „...van még azon kívül is valamicske földünk és pénzünk... falun mi csekélyből ki lehet jönni.”²⁵

A nagy elszámoltatásnál nem került börtönbe, de nem hagyhatta el Pestet. Felesége 1849 végén megkereste „a nagy befolyású” „Heinrich bácsit”, akihez mindig lehetett fordulni, ha baj volt. A „bácsi” eredménnyel járt közbe unokaöccse érdekében a pesti ügyvédnél, Kossalkó Jánosnál, a véisztörvényszék elnökénél. Októberben elhagyhatta a fővárost. Pomázra várta családja Arday Károlynál, a Teleki grófok jószágigazgatójánál. Onnan mentek Gyöngyös melletti kis birtokára, Nagy-Rédére, ahol szerényen, gazdálkodva éltek. A költő azonban nem tartozott a sors kegyeltjei közé, mert ha segíteni kellett, nem figyelt a politikai helyzetre. Akkor is jó szívére hallgatott, amikor a Gyöngyösön Sorcsics Albert néven bujdosó régi barátal, Sárosi Gyulával kapcsolatba került. 1852. november elején az országosan körözött Sárosi Gyula, az *Arany Trombita* szerzője üldözői elől Vachottékhoz menekült Nagy-Rédére, ahol letartóztatták. Egy hónappal később Vachottot is elfogták és december 6-án a hírhedt Új-épületbe vitték. Itt üldöztetési mániák törtek rá. Néhány hónap múltán kiengedték. Otthon egészsége helyrejött, 1853 novemberére óta ismét Pesten élt családjával, de anyagi viszonyai szomorúak: „alig bírnak tengődni”. 1854 februárjában, mint Vahot Imre írta, „előbbi kedélybajába” ismét visszaesett.²⁶ Ettől kezdve hol otthon élt, hol a Schwartzer idegklinikára lakója volt, ahová Eötvös József segítette elhelyezni. Ott végezte be elborult életét 1861. április 9-én. A gyermekkorától ránehezülő árnyék, amelyben szerepet játszhatott az apai örökség is, végigkísérte életét. Mint Kornélia, bár másként, ő is tragikusan fejezte be életét. Érzékeny idegrendszerével nem tudta felvenni a harcot a méltatlan sorscsapásokkal szemben, és összeropant. Április 11-én Székács József temette. A kor áldozatának nevezte. „Ezen átkos kornak, hol minden szabad szó, szabad mozgalom, sőt még a néma arcvonás is, mellyel a szabad gondolat beszél, tiltva és büntetve voltak, kell tulajdonítanunk azt, hogy sokakat kell siratnunk és gyászolnunk, kik a gyász-kor elől a sírba menekültek.”²⁷

Vachott Sándor a magyar irodalom egyik legbecsületesebb, igaz szívű alakja volt. Íróársairól nem írt rosszat, senkit se bántott. Csak Tompa Mihály volt az, aki tele volt irigységgel, és rokonságának tudta be költői sikereit. A negyvenes évekre visszatekintve mondta el Aranynak véleményét a „vén írókról”, akik „mind gazemberek, annyi hidegséget, sőt ellenszenvet, mennyit ezek kifejtettek én irántam a mult időben, nem is képzelheted! Csak a ki koma és

sógor, mint Vörösmartynak s Bajzának Vachot Sándor, az nekik valami, más semmi.”²⁸ Az igazság, hogy költői indulásakor sokat ígért, neve már ismert volt, mielőtt még rokonságba került a „nagyokkal”. Kedélyének érzékenysége, életének későbbi alakulása azonban akadályozták pályája kiteljesedését. A hazai almanachköltészet egyik kiemelkedő, korában népszerű költője volt. Költészetének méltán elismert darabja nagy politikai verse, *A külföld rabja*, amely az 1837-ben börtönbe zárt és ott fiatalon megőrült Lovassy László tragédiáját ábrázolja. 1847-ben a *Magyar Szépirodalmi Szemle* két kritikát írt róla. Az első, feltehetően Toldy Ferencé, 1846-ban megjelent verseskötetét méltatta, a másik, Erdélyi Jánosé a *Báthory Erzsébet* című költői beszélyt bírálta. Toldy megállapítja, hogy Vachott érzelem- és eszmeiköre szűk körre terjed. Ő valóban a fájdalom költője, mint Petőfi írta róla. Igazi műfaja a dal. A *Báthory Erzsébet*-ben a kritikus a verselést bírálja, a ritmus és a rímek nem elég művesek. A családlírának, amelyet Erdélyi János kezdett 1836-ban, volt tehetséges folytatója, Garay Jánossal együtt. Édesanyja halálát nem tudta felejteni, majd szeretett, vele mindig együtt érző nővére elvesztésének fájdalma nehezedett rá. Egyik legmegrendítőbb verse a *Kornélia emlékezete. Szerelem, Hozzá* című versei hangjának melegsége, érzelmeinek mélysége vagy felvidéki rokonainak szeretetteljes ábrázolása természetességével hatott az induló Petőfire. Legjobb verseiből frissen fakad a Heves megyei magyar nyelv. Míg kortársai gyakran mesterkéltek voltak, ő természetes igyekezett maradni. Verseiben kevés a keresett fordulat. A remények, amelyeket költői munkásságához fűztek, beválatlanok maradtak. Költészetét az a vékony kis verseskötet fogja össze, amely a kor almanachlírójának hűségese tanúja.²⁹

A másik Vachott fiú, Imre

Az idők múlásával a Vachott testvérek között meglazult a szoros kapcsolat. A két nagy, Kornélia és Sándor egyre kevésbé vállalt közösséget Imrével, aki Gyöngyösről elkerülve mindinkább külön utakon járt. Eperjesen 15-16 évesen szerkesztette, társaival másoltatta az *Eperjesi kurjancs* című „élclapot”, amely az iskola vezetését, az eperjesi polgárságot, a katonákat és a fiúkra árulkodó pedellust figurázta ki. Melléklapját, a *Dudát* Sárosi Gyula állította össze. Vachot Imre rossz hírére keltette az is, hogy diákként elcsábított egy vele egykorú német lányt, akivel – a környék nagy felháborodására – együtt élt, míg a leányt szülei haza nem vitték. 16 évesen Sárosi Gyulával beutazták Abaúj, Zemplén, Békés vármegyét és Debrecent. 17 évesen megbetegedett, ezért 1839 nyaratól „ifjúságom kora vétkeiért” fél éven keresztül bűnhődött. Végigszenvetde Graefenbergben Priessnitz doktor szigorú, sok sanyargatással járó kúráit, amelyekről beszámolót is írt. 1839-ben részt vett a pozsonyi országgyűlés megnyitásán és Széchenyi ünneplésére felszólítást tett közzé. Erdélyi Jánost is agította versek írására a gróf tiszteletére. Kisebb írásai, színikritikái

az *Athenaeumban* és a *Figyelmezőben* jelentek meg. Már ekkor is könnyen sérített, nem gondolt a következményekkel. 1840 júniusában Kornélia panaszkodott Erdélyinek, hogy „Imre... engem igen kinos helyzetbe tett némely beszédével. Különös ő mindég a világra hivatkozik, s az csak úgy van, s más kép nem lehet.”³⁰

A vitatkozó, támadó hangot, amely Vahot egész munkásságát kísérte, 1841-ben kezdte, amikor a Radnay Tivadar név alatt megjelent írásra felelt, amelyben a *Századunk* cikkírója, feltehetően Kuthy Lajos, megtámadta az *Athenaeumban* közölt színikritikáit. Vahot a *Figyelmezőben* válaszolt Radnaynak, célozgatva arra, hogy Kuthy lehet a támadó. Kuthy magára vette a szavakat és Vahottal találkozáva, legazemberezte. Vahot válaszkép magánlevélben kereste Kuthyval a kibékülést, feltételül szabva, hogy Kuthy szakítson a pozsonyi konzervatív *Hírnökkel*. Kuthy a *Literaturai párteberek* című írásában felelt Vahotnak, közölve a neki írt levélből egy részletet. Vahot ezen felháborodva válaszolt a lap következő számában: *Óvás Kuthy pártismertetése s fölhívó kérelme ellen*, felelősségre vonva Kuthyt. A hangnemre jellemző, hogy Vahotot „sycariusnak, őrjögőnek, gyalázatos és szolga gladiatornak” nevezték, Kuthy még azt is írta, hogy „az athenaeisták lélekvásárló térítője, hajhászó factora, toborzó káplárja”.³¹ Az elfajult vitát Bajza József cikke zárta, elmarasztalva Kuthyt, hogy a kettejük közti vitába belekeverte az *Athenaeumot*.³² Ez a veszekedés hozta meg Vahot polemikus kedvét, mint 1841 júliusában írta Erdélyinek, miután bejárta a Szepességet, Gömör és Nógrád megyéket: „harczi nevem nem épen rossz lábon áll, s azt vevém észre, hogy itt a vitákat fölötte szeretik.”³³ Voltak azonban, akik másképen gondolták, például Szemere Miklós: „Vahot Imre tán túrendin is kakaskodik?”³⁴

Vahot Imre 1841-ben megtámadta Erdélyi Jánost is, indulatos magánlevélben, mint írta: „ész- és becsületsértő gúnyolásaid, s hely- és időnkívüli leczkértetésid póriás nyilait folytonosan szökdöstetni, elannyira szenvedélyes foglalkodásod.” Erdélyi – Vahot szerint – „nem csak elmebeli tehetségem, de még moralitásom felett is kétkedik, s gyalázatosnak tartott nevemet a magáéhoz kötni aggódik...”³⁵ A szóváltás a *Regélő Pesti Divatlap* kiadása körül alakulhatott ki, amikor Erdélyi Vahot jellemhibáit, könnyelműségét kifogásolhatta, mint ami akadály lehetne együttműködésüknek. Nem tehetségtelességről lehetett szó, hisz Vahot alkalmas volt a segítségére, de Erdélyit, aki ismert volt szigorúságáról erkölcsi kérdésekben, zavarhatta sógora jelleme. A levél hátlapján Erdélyi így foglalta össze véleményét: „A jobbszarmazású ember a maga hibáját szeszélyből, másokét gorombaságból, neveletlenségből származtatja. Még egyenlő hibásak sem szeretnének lenni velünk.”³⁶ Vahot haragja hamar lelohadt, mert három hónap múlva „Édes sógorkám”-nak szólította, de ekkor Erdélyi a *Regélő Pesti Divatlap* kiadója, Vahot főnöke.

1842-től Vahot a *Regélő Pesti Divatlap* munkatársa. A *Divatlapban* az *Athenaeum* és a *Honderű* elleni támadások nagyhangú bajvivója. Az országgyűlés megnyi-

tására 1843-ban a *Pesti Hírlap* levelezőjeként ismét Pozsonyba utazott. Ott ismerkedett meg Petőfi Sándorral. Ellentétben bátyjával, Imre nem foglalkozott a költővel, sőt 1844. március 27-én, a Nemzeti Körben is bizalmatlan volt vele szemben. Nem vállalta azt a 3 Ft-ot sem, amellyel a választmány tagjai jótálltak Petőfiért. Az ifjú költő akkor került érdeklődése előterébe, amikor neve ismertté kezdett válni. Meglátta benne a jövőt és a *Pesti Divatlap*hoz édesgette. Vahot emlékezéseiben részletesen foglalkozik kapcsolatukkal, de „szerzőjük megbízhatatlan memóriájának sok tévedését és torzítását is felülmúlják a hiúságából, önreklámzásából, állandó védekező-mentegetődző alapállásából fakadó tudatos, durva ferdítései – Petőfivel való kapcsolatának egészét és részleteit illetően mindenesetre” – mint Kiss József írta, aki emlékezéseinek kronológiai hibáira is felfigyelt. Vahot leveleiből kiemelt részletekkel vetette össze az emlékezőket, ezekkel igazolva saját megállapításainak hitelességét.³⁷

Amikor Erdélyi János első felesége és kislánya halála után hosszú nyugat-európai utazására készülődött, az 1843 novemberében nevére átírt *Regélő Pesti Divatlap* sorsáról gondoskodott. 1844 áprilisában kézenfekvőnek látszott, hogy sógorának adja át külföldi tartózkodása idejére ideiglenesen a folyóiratot, azzal a feltétellel, hogy Vahot megszerzi magának a kiadás jogát. Bizonyos, hogy Erdélyi még ideiglenesen is nehezen vált meg a laptól, de figyelmét gyásza és utazása kötötte le. Az új szerkesztő ekkor kereshette meg Petőfit, akit Vörösmarty ajánlott figyelmébe. A segédi munkáról így írt Petőfinek: „...a Pesti Divatlap hetenként egyszer fog megjelenni, s Önnek mint segédnek nem lesz más dolga, mint a nyomdai hibákat egyszer kijavítani, egyet mást magyarra fordítani, s minden számban egy-egy magyaros zamatu s izü verset írni... A mondott segédi foglalkozásért ajánlok önnek szállást, jó magyaros táplát, kiszolgáltatot, s havonként 15 pengő forintot, s ezen fölül minden versét külön díjazom, mi havonként szintén fölmehet 20-30 forintra.”³⁸ A segédnek még színházba is kellett járnia, mert az előadások ismertetése is az ő feladata volt. Kiss József azt is megállapítja, hogy Petőfi tényleges munkája sokkal több és terhesebb volt a Vahot által jelzettnél. Összehasonlításképpen idézzük a korábbi szerkesztő, Garay János 1844. február 16-án írt ironikus sorait elfoglaltságáról: „Nekem van időm ...reggeli 7 órától 12-ig s 2-től 6-ig, s ha szedőim úgy kívánják vacsora vagy színház után éjfélig, ez mind-mind az én időm, ti. a Regélőé, azaz mellyet a Regélőre (már mint uri magamra) kell fordítanom: mert... nekem az amollyan fényes személyezetre, mint igazgató, szerkesztő, kiadó, felügyelő, corrector, segéd, levelező, még az asztalos sem készített asztalt..., nekem van időm a Regélőre, de nincs papírosom... annyira elfoglaltatom a mások papírjaival, a sok beküldött kézirat (melyek között kivált a versekkel, ha rostával mérném őket, nem egy, de tizenegy évre elláthatnám magamat) olvasásával, javításával, nyomtatás alá készítésével s aztán még a nyomtatás correcturájával, hogy a magam papírosához csak minden sátoros ünnepen juthatok.”³⁹

Vahotnak kiváló érzéke volt az önreklámozáshoz. Egyik ilyen fogása volt, hogy 1844 őszén felöltöztette Tóth Gáspárnál – a költő költségére – Petőfit, hogy népszerűsítse „magyaros zamatu s izú” verseit, főleg a *Regélő Pesti Divatlap* irányát, valamint a Védegyletet. Petőfi magyaros öltözetben, tollas fejfedőben, sarkantyús csizmában, kezében fokossal és makrapipával járta a várost, ahogy Vahot elképzelte a „népköltőt”. Így felöltöztetve hívta fel magára és persze a lapra a figyelmet, amelynek ő volt „segéde”.

Élvezte a szerkesztést és a hatalmat, ami hirtelen pottyant az ölébe. Erdélyinek panaszkodott ugyan a *Pesti Divatlapra* 1844. augusztus 19-i levelében, ugyanakkor, pár sorral lejjebb, megfelelőképpen panaszaival, eldicsekedett sikereivel, előfizetőinek számával. Amikor Erdélyi sürgette, hogy ígérete szerint írassa át saját nevére a kiadási jogát, ő – mint 1844. szeptember 24-én írta –, „röstell” a kiadásért folyamodni. Úgy hiszi, Erdélyinek nincs oka szégyenkeznie, hogy neve a *Pesti Divatlap* kiadójaként szerepeljen. Máskor sürgetve kérte, hogy folytassa külföldi leveleit, mert a közönség várja azokat. Ha hazajön, ő, Vahot Imre „meg fogja hálálni”, pedig még addigi cikkei honoráriumát sem fizette ki.⁴⁰ A reklámot, a hírverést szolgálta azzal, hogy munkatársai számára „estvélyt” rendezett, melyre meghívta az ismert művészeket, Barabás Miklóst, Kiss Bálintot és Rózsavölgyi Márkot. November 5-i levelében nem értette Erdélyi neheztelését („Te irántam igen méltatlan vagy!”), pedig „csak” hazugságban hagyta a közönség előtt. Bejelentette ugyanis, hogy Erdélyi megszerezte a lap számára a párizsi *Moniteur* divatképeinek folyamatos közlési jogát, holott erre Erdélyi nem vállalkozott. A felelősségre vonást könnyen vette, pillanatok alatt fordított véleményén: „nem sokat gondolok a párisi divatképekkel, mert ezzel semmi hatást nem csinál nálunk az ember”. Erdélyi hiába sürgette ismételten, hogy váltsa ki a lap kiadási jogát. Válasza, hogy nem akarja folytatni az újságírást, holott makacsul ragaszkodott a laphoz. „Azért nincs okod neheztelni, hogy a kiadásért nem folyamodtam, ... Inkább lemondok az egész újságírásról, senhogy én még legalább egy évig a privilegium átruházásaért recurraljak. Szeretném tudni miért? – Hogy amint megkaptam az engedelmet, azonnal lemondjak róla – mivel szokás? – minek nekem a privilegium ha nem lesz elég előfizetőm? Hisz megírtam már, hogy jelenleg semmi nyereségem sincs, jól ráfizetek az újságra...” Sorai illusztrálják, hogy Vahot miként válaszolt egy konkrét kérdésre. Mindig másra felelt, mint amit kérdeztek tőle. December 31-én ismét kéréssel állt elő, előfizetőinek számával hancegett és szidta Petőfit, aki „jól versel, de segédszerkesztőnek nem való, – igen sok dolgom van miatta, mindent magam viszek.”⁴¹ 1845. február 19-én arról írt, hogy „Petőfi megúván nálam a segédeskedést, mit igen hanyagul vitt, most Dobrossy jön hozzám...” Végül bejelentette, hogy márciusban fog folyamodni a kiadási jogért. Ekkor valóban folyamodott, de az engedélyt nem kapta meg. Amikor Erdélyi 1845 júliusában hazatért és kérte vissza a lapot.

Vahot nem adta és 1848 végéig Erdélyi kiadói jogával jelentette meg a *Pesti Divatlapot*.⁴²

Erdélyi végül beleunt a sürgetésbe és új irodalmi folyóirat engedélyezését kérte. Nem kapta meg, mert nevéen volt a *Pesti Divatlap*. 1847 januárjától a Kisfaludy Társaság kritikai lapjának, a *Magyar Szépirodalmi Szemlének* a szerkesztője lett. Amikor megindította a Lapszemle rovatot, áttekintette a hazai irodalmi sajtót. Dicsérte ugyan a *Pesti Divatlapot*, amelyet kezdetben jellemezett a „meleg ragaszkodás a nemzetiséghez”, de figyelmeztette Vahotot, hogy nála ez az irány már „nyersbe, durvába s majdnem betyárságba csapott”. Hibának tartotta, hogy „az esztétikai elvet félredobta a politikaiért”. Elmarasztalta a „divatlap felületességét”, „a minden áron való tetszésnek vadászát”. Vahotot „a felületesség apostolának” nevezte. A *Szemle* bíráló szavaira Vahot személyeskedve, nagy hangon válaszolt *Irodalmi levelek Tompa Mihálynak* című írásában.⁴³ Ezeket a „leveleket” azonban nemcsak az „öreg Szemle”, hanem az *Életképek* ifjú szerkesztője, Jókai Mór is élesen támadta. Az ötvenes-hatvanas években váltottak még néhány levelet. Vahot írásokat kért tőle. Leveleinek hangja mindig a közlendők vagy a kérések szerint alakult. Az utolsó levelet 1863-ban Vahot Imréné írta: „Tudatnom kell önel (!) édes Sógor, hogy a régi Vahot Imre el tűnt, és a hajdankori ifju jelemes (!) és tiszteletbéli férfiu jelent újra meg.”⁴⁴ De ekkorra útjaik teljesen szétváltak.

Visszatérve az 1840-es évek Vahot Imréjére, 1845 tavaszán Petőfi, mint látuk, megvált a segídségtől, bár verseit kizárólag Vahotnak ígérte. 1846-ban azonban belátta, hogy tévedett, máshová is adta költeményeit. Párbajra is kihívta Vahotot, de ő kitért előle. Ezért 1847-ben Arany Jánost figyelmeztette, hogy ne engedjen Vahot unszolásának, aki a Toldi sikere után február 1-jén megkereste, kérve tőle „népies költeményt”. Kizárólagos munkatársának akarta megnyerni, Petőfi ellenében kijátszva őt: „...az Életképeknek Petőfije van, miért ne legyen a Divatlapnak Aranya? Annál szebb a verseny!”⁴⁵ Az irodalmi élettől távol élő nagyszalontai költő nem tudott ellenállni a felkérésnek. Petőfi felháborodva számolt be egyik nagy veszekedésükről Aranyinak 1847. március 31-én. Vahot azt mondta, írja Petőfi, hogy ő emelte fel a porból, ő „teremtette” és ha fel mer lépni ellene, „megsemmisíti”.⁴⁶ Május 27-én Arany egy újabb „Vachottérián elkeseredve” azonban tisztán látta, hogy a szerkesztő őt akarja kijátszani Petőfi ellen. Ami nem sikerült Aranyval, sikerült Tompával. Az év júniusában Petőfi és Vahot viszonya végképp megromlott, ekkor, június 8-án írta Petőfi Aranyinak, hogy a kísérlet Tompával, azaz ellene való kijátszása „koronája ostobaságának és pimaszságának”. „Ha egy szót sem írt volna többet, ebből ki lehetne ismerni veséjéig és májáig.”⁴⁷ Vahot nem tagadta meg önmagát és hűtlenné lett „segédjét” igyekezett megbüntetni. Mindenki ezt teszi, figyelmeztette Petőfi Aranyt, magasztalja, égbe emeli az embert, majd ha szembefordul vele vagy nincs szüksége rá, ellene fordul. Vahot Imrét azonban még nem lehetett kiiktatni az irodalmi életből, mert bár min-

denki kiismerte, egy nagy hatású divatlap szerkesztőjeként mindenütt jelen volt. Emlegették, idézték, utálták, de személyét nem lehetett megkerülni.

Vahot 1848 júliusában a *Pesti Divatlap* mellékleteként „a harcias szellemű” *Nemzetőrt* indította meg, amely a lappal együtt december 24-ig jelent meg. 1849 után bebörtönözték, de miután felesége, „a szőke szépség” közbenjárt érdekében „Heinrich bácsinál”, aki ismét megkereste Kossalkó Jánost, hamarosan kiengedték. A börtönben töltött idő nem viselte meg. Az irodalmi élet megbénult, legjobb íróink bujdosnak vagy börtönben senyvedtek. Vahot, aki a nagy nemzeti tragédia után még nem volt harmincéves, nem komolyodott meg, maradt a régi, a hiú és korlátolt „bundagalléros”, újra próbálkozott az irodalommal. Lap iránti kérelmét elutasították, csak német nyelvűt engedélyeztek volna. Előbb Szilágyi Sándorral dolgozott együtt. A szabadságharc és forradalom még vérző, fájó sebeit tépték fel, amikor a közelmúlt megrázó eseményeit idézték. Szilágyi Sándor jól élt ebből: „egy maga szedi az epret”, mint Vachott Sándor 1850 márciusában Erdélyinek írta.⁴⁸ Vahot is újra önállóan lépett a porondra, és Imrefi név alatt megjelentette *A magyar menekültek Törökországban* című művét. Megírta *A honvéd őrangyala* című „regényes korrajzat”. Neki is voltak kapcsolatai, ha nem is olyanok, mint „Csi-fincs”-nek, ahogy a könnyelmű, felületes Szilágyit barátai nevezték. Vahot 1851-ben adta ki a *Losonczy Phönix* című albumot, amelynek három kötetét a felégetett Losonc megsegítésére ajánlotta fel. Ugyanebben az évben megtört a jég, és engedélyt kapott a *Remény* című irodalmi és művészeti folyóirat indítására. Ez két év után megszűnt. Nagyobb vállalkozásnak ígérkezett az 1857-ben indult *Napkelet* című „heti közlöny”, amely 1863-ig jelent meg. Arany János véleménye lesújtó volt róla: úgy látta, hogy gátlástalanság, öndicséret jellemzi a kritikai rovatot, míg szürke névtelenség az irodalmi. A Lisznyai, Szelestey nevével jelzett irány, a kelmeiség és az epigonizmus vívata uralkodott benne.

Vahot ez időben is számos kiadvánnyal kísérletezett, így az 1853-ban megjelent *Magyar Thália. Játékszíni Almanach*hal, adott ki művelődéstörténeti albumokat, naptárakat, városi és úti kalauzokat, játszották színdarabjait. Jól élt. A negyvenes évekbeli szerepén azonban túlment az idő. A *Pesti Divatlappal* együtt az ő világa is eltűnt. Két testvérével ellentétben, akik önzetlenül segítettek, akikből minden álság hiányzott, neki soha nem voltak lelkiismeret-furdalásai. Saját műfajában azonban Vahot tehetséges volt. Jó szervező és szerkesztő volt, aki ráadásul jól és könnyen írt. Nyelvérzékét Hevesből, Gyöngyösről hozta. Élvezte a polémiát, amellyel nevét kivívta. Gúnyosan és kíméletlenül osztott sebeket, de felháborodott, ha őt találták. Nem ismerte a hálát. Állhatatlan volt és tele ötlettel. Nem volt mély, alkotó elme, de jó érzékel figyelt fel a másoktól hallott új, korszerű dolgokra, és sikerrel visszahangozta azokat. A „nemzetiség”, a népiesség kérdését azután kezdte emlegetni, hogy 1842 tavaszán erdélyi útjukról hazatértek, amelyen Erdélyi János be-

szélt neki irodalmi terveiről. Vitáiban nem elvek, hanem a személyes motívumok vezették. Csak a sikerre és a hatásra figyelt. Embereket fordított szembe egymással, ha érdekei kívánták. Neki is szerepe volt abban, hogy az irodalmi divatlapok hangja nyerssé vált és eldurvult. Ugyanakkor nagy bohém volt, híres tréfacsináló. Szívesen nevetett mások kárán. Egyik-másik vaskos tréfájáról maga is szólt emlékezéseiben. Fiatalkorától szenvedélyesen érdekelte a színház. Több darabját bemutatták. Amikor 1848-ban Erdélyi János a Nemzeti Színház igazgatója lett, „megtréfálta” őt is, és saját darabját egy francia szerzőpáros, Jean François Bayard és Philippe François Dumanoir neve alatt adta be a színháznak.⁴⁹

Vahot Imre életre szóló nagy élményét Petőfivel való kapcsolata jelentette. Időskorában csak róla mesélt, de csak a szépre és a jóra emlékezett. Magának tudta be költői sikereit, mint aki korán felfigyelt tehetségére. Arról, hogy miként váltak el útjaik, hallgatott. Életének nagy drámája volt, amikor meg kellett élnie, hogy ideje lejárt. Mikszáth Kálmán emlékezett meg „Imre bácsiról”. Gyakran találkozott a kedélyes öregúrral, amikor Vahot özvegyemberként a Császár fürdő épületében elmagányosodva élt. „Az öreg úr... igen szelíd, békés hangulatú ember volt.” Ha dicsekedni akart, azt hozta fel, hogy „Én neveltem fel Petőfi Sándort. Azért éltem én. Az az én dicsőségem.” 1879. február 11-én halt meg. Nem az ő hibája volt, mint Mikszáth fogalmazott, hogy a „kelléténél tovább élt”.⁵⁰ Vele, illetve Gyula fiával, aki apja visszaemlékezéseit 1880-ban kiadta, a család eltűnt a magyar irodalomból.

*

A Vachott testvérek a reformkor, a hazai biedermeier világának szülöttei voltak. A romantika formálta, és a kor lendülete ragadta őket magával. Ki-ki a maga módján, de emlékezetes szerepet vitt a kor irodalmi életében. Míg atyjuk csak egy uradalom ügyét vitte vállán, ők a magyar irodalom egészét képviselték. Ahhoz a reformnemzedékhez tartoztak, amelynek tagjait nemzeti, közösségi célok, a polgárság morális elkötelezettsége vezették – alkatuk és adottságaik szerint. Tragikus nemzedék volt, amely rövid időre megélte ugyan álmai teljeseését, 1848 márciusát, utána azonban meg kellett élnie azt is, hogy szétesett a nagy gonddal szervezett irodalmi élet, de maga a nemzeti lét is. A középnemesség addigi építkező, polgárrá lett vagy polgárosodó rétege, amelyhez a Vachott testvérek is tartoztak, és amelynek legnagyobb része önös anyagi érdekeivel szemben harcolt a jobbagyság megszüntetéséért, 1849 után elveszítette hittel vallott nemzeti eszményeit, és anyagi szegénységbe süllyedt. A megindult és fejlődő polgárosodás megtorpant. Ennek lett következménye az a torz, felemás társadalmi helyzet, amely a forradalom utáni években a Kárpát-medencében kialakult. A nemzedék sok tagja elbukott, de az ő kezdeményezéseik nélkül nehezen kezdődhetett volna el a XIX. szá-

zad végének fellendülése. Helyüket új családok foglalták el, más világgéppel, más eszményekkel.

A két Vachott tevékenységének vitathatatlanul legnagyobb hozadéka, hogy Sándor Pozsonyban felkarolta az induló Petőfit, Pesten Imrével együtt elindították útjára, majd a körülötte támasztott hírveréssel hozzásegítették országos sikeréhez.

1 Vahot Imre emlékiratai, összeállította és kiadta VAHOT Gyula, Kocsi Sándornál, Bp., 1880, 26. A későbbiekben nem mindig utalunk a kötet lapszámaira. A Vachott Imrére és Kornéliára vonatkozó levelek, adatok az Erdélyi János írói hagyatékát őrző Erdélyi Tárban. Tanulmányom megírása után kaptam meg FÜLÖP Lajos és LISZTÓCZKY László szerkesztésében VACHOTT Sándor *Emlékeim* című kötetét a szerzőktől, amely 2005 őszén jelent meg Gyöngyös Város Önkormányzata kiadásában 328 lapon. A bevezető tanulmányt Lisztóczky László írta. A költő eddig nem publikált verseit is tartalmazza a kötet, ezeket Fülöp Lajos gondozta. Itt is köszönetet mondok a szép kiadványért.

2 VAHOT, *i. m.*, 16.

3 VAHOT, *i. m.*, 12.

4 KERÉNYI Ferenc, *A főrendi ellenzék műkedvelő színjátékai 1841-ben*, ItK, 1976, 87–90.

5 KOSSUTH Lajos *Összes Művei*, VII. Magyar Történelmi Társulat, Bp., Akadémiai Kiadó, 1989, sajtó alá rend. PAJKOSSY Gábor, 643. Ezúton köszönöm meg a tőle kapott adatot. VACHOTT Sándorné, *Rajzok a multból* (!) című művének I. kötetére hivatkoztunk, 130., 135.

6 „Január 23. E nap »Mária eljegyztetése«. Én e napon váltottam jegyet, ez előtt kilencz évvel.” Erdélyi Tár, I. köt., 130.

7 Székács esküvői és gyászbeszédének kézírata az Evangélikus Országos Levéltárban. Székács munkásságával Fried István foglalkozott több ízben is.

8 KÁNYA Emília, *Réges régi időkről*, sajtó alá rend. FÁBRI Anna, Pest, Kortárs Kiadó, 32.

9 Erdélyi Tár, Jegyzőkönyv.

10 Erdélyi Tár, Jegyzőkönyv.

11 ERDÉLYI János *költeményei*, Buda, 1844, 271–273.

12 ERDÉLYI János, *Úti levelek, naplók*, vál., szerk. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Gondolat, 1985, 35–69.

13 *Megtelt pohár* című verse kéziratban, a *Családi kép* 1846-ban jelent meg: *Pesti Divatlap*, I, 1. sz.

14 ERDÉLYI János *levelezése*, sajtó alá rend. T. ERDÉLYI Ilona, I. köt., Bp., Akadémiai Kiadó, 1960, 210.

15 ERDÉLYI János *levelezése*, I. köt., 57.

16 ERDÉLYI János *levelezése*, I. köt., 111.

17 VACHOTT Sándorné, *Rajzok a multból*, I–II., Franklin Társaság, 1887, illetve 1889.

18 KERÉNYI Ferenc, *Biedermeier váltóhamisítás a háttérben költészettel (A Csapó-ügy)*, ItK, 1999, 345–350.

19 ERDÉLYI János *levelezése*, I. köt., 225.

20 VACHOTT Sándor *költeményei*, kiadja VAHOT Imre, 1856, Pest, 79., illetve *Emlékeim*, a 96. lapon.

21 Petőfi verseit nem jegyzeteljük.

22 Erdélyi János *levelezése*, I. köt., 273.

23 Uo.

24 Uo., 323.

25 BALKÁNYI Enikő adta ki: Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1965/66, 157.

26 ERDÉLYI János *levelezése*, II. köt., sajtó alá rend. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai Kiadó, 1962, 108.

27 Székács beszéde, Evangélikus Országos Levéltár.

28 ARANY János *Összes Művei*, XV., sajtó alá rend. SÁFRÁN Györgyi, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975, 308.

29 VACHOTT Sándor *költeményei*, Pest, 1846, VAHOT Imre kiadásában Pest, 1856, illetve *Emlékeim*, 113., 106.

- 30 ERDÉLYI János *levelezése*, I. köt., 405.
- 31 Az egész vitáról részletesen: ERDÉLYI János *levelezése*, I, 410. és 414–415., illetve Athenaeum, 1841, 5. sz., január 12., 79.
- 32 Bajza vitázáró cikke: A szerk. aláírással: Athenaeum, 1841, 4. sz., január 10., 60.
- 33 ERDÉLYI János *levelezése*, I. köt., 172.
- 34 Uo., I. köt., 144.
- 35 Uo., I. köt., 153–154.
- 36 Uo., I. köt., 415.
- 37 PETŐFI Sándor *Összes Művei. Költemények*, sajtó alá rend. KISS József, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán, Bp., Akadémiai Kiadó, 1964, 2. köt., 132. Kiss József itt foglalkozik részletesen Petőfi „segédi” munkájával.
- 38 Uo., 134. Petőfi „segédségével” FEKETE Sándor foglalkozott *Petőfi, a segédszerkesztő* című kötetében.
- 39 Regélő Pesti Divatlap, 1844, I, 14. sz., február 18., 214.
- 40 Erdélyi János *levelezése*, I. köt., 231.
- 41 Uo., I. köt., 232–233. és 240.
- 42 A Pesti Divatlap körüli pereskedésről lásd a T. ERDÉLYI Ilona, *Irodalom és közönség a reformkorban*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975 című kötetet.
- 43 A Magyar Szépirodalmi Szemle idézeteit lásd ERDÉLYI János, *Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek*, Bp., Mundus Kiadó, 2003, 88., 120., 121. Vahot válasza: Pesti Divatlap, I, 1847, 25. sz., 777–778. Jókai írása: Életképek, 1847, I, 184–191, és II, 194–197.
- 44 ERDÉLYI János *levelezése*, II. köt., 307.
- 45 AJÖM, XV. 97.
- 46 Petőfi március 31-i levele: PETŐFI Sándor *Összes Művei*, VII. *Levelezése*, sajtó alá rend. KISS József, V. NYILASSY Vilma, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974, 52–55, i. h., 54.
- 47 Uo., 67.
- 48 ERDÉLYI János *levelezése*, II. köt., 307.
- 49 A történetet Vahot 1860. szeptember 16-i levelében mondja el Egressy Gábornak. *Óreg és fiatal orvos* címmel adta be a darabot. A levelet ESZTEGÁR László közölte: *Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz* címmel, II, ItK, 1903, 234–244, i. h., 241.
- 50 MIKSZÁTH Kálmán *Összes Munkái*, 56. köt., *Cikkek és karcolatok*, VI, Bp., Akadémiai Kiadó, 1967, 49–56.